

Colofon

Jaargang 12, nummer 2, mei 2001
Verschijnt zes maal per jaar in een oplage van 1650.
ISSN: 1381-5229 © InterDisciplinair 2000/2001

InterDisciplinair (ID) is een gezamenlijke uitgave van de Faculteit der Bestuurskunde van de Universiteit Twente en de Vereniging Twentse Bestuurskundigen (VTB). InterDisciplinair richt zich op ontwikkelingen binnen de overheidssector die voor de bestuurskundige relevant zijn. De doelgroep van InterDisciplinair bestaat uit ambtenaren, afgestudeerde bestuurskundigen, wetenschappers, faculteitsmedewerkers en studenten aan de Faculteit der Bestuurskunde.

Hoofdredacteur
Edwin Scherbeijn

Eindredacteur
Peter Slegers

Penningmeester
Stuart Weir

Secretaris
Jos van Wersch

Lay-out Redacteur & Coverdesigner
Raoul Wergler

Algemeen redacteur
Joep Sweyen

Redactieraad
Bärbel Dorbeck-Jung (voorzitter)
Henk van der Kolk (faculteit)
Michiel van den Hauten (VTB)
Nico Groenendijk (faculteit)
Christiaan Logtmeijer (student)
Alina Fazal (student)
Niek Stapelbroek (Sirius)

Aan dit nummer werkten mee:
Wibren van der Burg, Jean-Luc Dehaene, Oscar van Heffen, Pieter-Jan Klok, Andries Hoogerwerf, Nicky Schmeits, Klaas G. de Vries, Jacques Thomassen, Marjon Platje, Co van Zundert, Arjan Geveke, Marij de Vries-Zijlstra en Auke Hoekstra

Redactieadres:
InterDisciplinair
Faculteit der Bestuurskunde
Gebouw TW/RC, kamer B 106
Postbus 217, 7500 AE Enschede
Telefoon: 053 489 32 38
Fax: 053 489 4734
E-mail: id@bsk.utwente.nl

Advertenties:
Joep Sweyen
Postbus 217, 7500 AE Enschede
Telefoon: 053 489 32 38
Fax: 053 489 47 34
Advertentietarieven zijn op aanvraag verkrijgbaar

Adreswijzigingen:
Adreswijzigingen kunnen worden doorgegeven door een bericht te sturen naar Sirius of naar de VTB of te mailen naar: sirius@bsk.utwente.nl of secretariaat@vtbsk.nl

Druk:
Drukkerij Ipskamp, Enschede

Foto omslag:
Jean-Luc Dehaene

Inhoud

4 *Idealisme en het recht*

Welke rol spelen idealisme en idealen in het recht? Wibren van der Burg over achterliggende idealen, de rol van idealisme in de juridische praktijk. Als voorbeeld van idealisme in het recht haalt Van der Burg de rechtshulpbeweging aan, en beschrijft de ontwikkeling door de jaren heen van deze juridische stroming.

6 *Interview met J.L. Dehaene*

"De havens zijn verkocht aan de buitenlanders. De politiek luistert niet meer naar ons. Als drieëndertig procent van de mensen in Antwerpen op het Vlaams Blok stemt dan doen ze dat niet voor niets. Het wordt tijd dat er andere politici aan het roer komen."

Wat vind hij van de politieke situatie in België? En, welke toekomstperspectieven ziet hij voor de Europese Unie? In het onderstaande interview geeft Jean-Luc Dehaene zijn visie op deze en andere vragen.

10 *'Wederopbouw' in de 21-ste eeuw*

13 mei 2000. Een Enschedese wijk ligt in puin. Nu, een jaar later, wordt gestaag verder gewerkt aan het proces van de wederopbouw. Burgerparticipatie in deze wederopbouw is één van de doelen van de gemeente Enschede, in het proces van de wederopbouw. Pieter-Jan Klok, Oscar van Heffen, Bas Denters en Debbie Kok volgen dit proces op de voet.

16 *Van non-interventie naar handhaving*

In de Tweede Kamer worden jaarlijks duizenden schriftelijke vragen aan bewindslieden gesteld. Het leek InterDisciplinair een goed idee minister de Vries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het vuur aan de schenen te leggen wat betreft recente ontwikkelingen op politiegebied en de verandering van de handhavingcultuur: van gedogen naar daadwerkelijk handhaven.

24 *De Brusselse landbouwlobby onder druk*

Het recent uitgebrachte rapport van de Europese Rekenkamer over voedselhulp aan Rusland bracht maar weer eens aan het licht hoe machtig de landbouwlobby in Brussel is. De landbouwlobby houdt nog steeds een zelfvoorzienend stelsel in stand dat twintig jaar geleden al uit de tijd was. Misschien brengen de BSE en de MKZ crises verandering in het stelsel.

Idealisme en het recht

Welke rol spelen idealisme en idealen in het recht? Wibren van der Burg over achterliggende idealen, de rol van idealisme in de juridische praktijk. Als voorbeeld van idealisme in het recht haalt Van der Burg de rechtshulpbeweging aan, en beschrijft de ontwikkeling door de jaren heen van deze juridische stroming. Van idealisme naar meer realisme is zijn conclusie, dat is waarschijnlijk ook effectiever.

Door Wibren van der Burg

Wie aan het recht denkt, heeft meestal niet als eerste associatie termen als idealen of idealisme. Recht draait toch om dorre regels en saaie procedures? Wat heeft dat nu met idealen, of zelfs met bevlogenheid en engagement te maken?

Toch zou het een misvatting zijn om te denken dat recht en idealen niets met elkaar te maken hebben. Integendeel, het recht laat zich niet goed begrijpen zonder een verwijzing naar achterliggende idealen (of waarden) als rechtszekerheid, due process en rechtvaardigheid. Regels zijn inderdaad belangrijk in het recht, maar ze zijn deel van een bredere praktijk. Die juridische praktijk met haar ingewikkelde procedures en regels laat zich alleen begrijpen wanneer we de doelen ervan, de achterliggende beginselen en idealen in ogenschouw nemen.¹ Waarom hebben we zulke moeilijke bewijsregels waardoor soms overduidelijk schuldige verdachten toch niet veroordeeld worden? Omdat idealen als menselijke vrijheid en rechtsbescherming zo zwaar wegen dat we liever tien schuldigen ten onrechte vrijuit laten gaan dan een onschuldige ten onrechte veroordelen.

Die betekenis van de meer abstracte en vage idealen is meestal niet erg zichtbaar, omdat de kern ervan doorgaans al is neergelegd in veel concretere en eenduidiger regels. Idealen blijven daardoor op de achtergrond. Ze worden vooral zichtbaar en relevant wanneer we met nieuwe, moeilijke gevallen worden geconfronteerd. Bijvoorbeeld als er conflicten tussen regels of juist lacunes in het recht zijn. Om te kunnen bepalen hoe het recht in dat soort situaties moet worden geïnterpreteerd, moeten we soms teruggrijpen op die achterliggende idealen.

Idealen spelen vooral een belangrijke rol in de ontwikkeling van het recht en in controverses en interpretatieproblemen. Dat is goed te illustreren met de algemene beginselen van behoorlijk bestuur. Deze beginselen zijn in de afgelopen decennia in literatuur en jurisprudentie ontwikkeld en hebben hun uitwerking gevonden in de Algemene wet bestuursrecht, maar ook in vaak zeer gedetailleerde procedurevoorschriften. Die ontwikkeling en de steeds verder gaande juridische vastlegging en uitwerking van de beginselen in het bestuursrecht kunnen we alleen begrijpen in het licht van de achterliggende idealen, zoals rechtszekerheid en rechtsbescherming voor de burger en een fatsoenlijk optredend, controleerbaar bestuur. Ook voor de interpretatie van die beginselen maar bijvoorbeeld ook om actuele controverses over al dan niet te ver doorgeschoten rechtsbescherming tegen de overheid (bijvoorbeeld rond het rapport-Van Kemenade) te begrijpen, moeten we vaak terug naar het niveau van de achterliggende idealen.

Idealisme in de juridische praktijk

Dat idealen een rol spelen in het recht, is misschien nog wel voorstelbaar. Maar hoe zit het met idealisme, met de persoonlijke inzet voor idealen?

Een verband tussen idealisme en recht kan daarin bestaan dat juristen zich in het recht inzetten voor idealen, maar ook dat maatschappelijke bewegingen zich tot het recht wenden om hun idealen dichterbij te brengen. Bij juristen is hun inzet voor idealen vaak nauwelijks zichtbaar. Ook zelf zullen ze hun activiteiten vaak niet als idealisme betitelen. Veel specifiek juridische, maar ook maatschappelijke idealen zijn gedeeltelijk in het recht neergeslagen in regels en procedurele voorschriften. Een advocaat die met een beroep op die regels opkomt voor de belangen van een verdachte of van het milieu, een rechter die een rechtvaardige oplossing voor een arbeidsconflict probeert te vinden - ze richten zich in eerste instantie op concrete regels, maar dienen daarmee vaak indirect de achterliggende idealen.

Natuurlijk zijn er ook juristen waarbij een idealistisch engagement wel duidelijk zichtbaar wordt (zoals er ook een - veel grotere - groep juristen is, waar een eventueel idealisme wordt overschaduwd door platte belangenbehartiging). Het duidelijkste voorbeeld is de sociale advocatuur, die al sinds de jaren zeventig opkomt voor de zwakkeren in de samenleving en daarnaast vaak ook meer structurele veranderingen probeert te ondersteunen. De sociale advocatuur heeft in het verleden een belangrijke steun betekend (en is dat vaak nog) voor bijvoorbeeld de kraakbeweging, voor illegalen en vluchtelingen, voor werknemers en gediscrimineerde vrouwen. Misschien is het goed iets uitgebreider op deze rechtshulpbeweging in te gaan, omdat de veranderingen in hun activiteiten exemplarisch zijn voor veel maatschappelijke bewegingen.

Op het eerste gezicht lijkt het idealisme bij de sociale advocatuur de afgelopen jaren teruggelopen. Ze timmeren minder aan de weg met grote acties en ideologisch - al dan niet marxistisch geïnspireerde - bevlogen pleidooien, zijn sterker geïntegreerd in het juridisch apparaat en minder alternatief en oppositioneel ten opzichte van de 'gevestigde orde'. En tal van vroegere voortrekkers, zoals Leo Spits, hebben hun keuze voor minimuminkomens afgezworen en kiezen nu voor het grote geld van witteboordencriminelen als het Van der Valk-concern.

Natuurlijk zijn sommige sociale advocaten hun idealisme kwijt geraakt of hebben naar andere manieren gezocht om dat gestalte te geven, bijvoorbeeld in de rechterlijke macht. Maar dat lijkt me niet onrustbarend, zolang er ook maar nieuwe generaties advocaten voor in de plaats komen. Het lijkt me eerder nogal krampachtig en conservatief wanneer mensen hun hele leven lang alleen maar vasthouden aan één en dezelfde weg om aan specifieke invullingen van hun idealen gestalte te geven. Bijna niets is zo triest als sommige leden van de flower-powergeneratie die nog steeds in de jaren zestig denken te leven, of nog erger, die als inmiddels gefrustreerde hippies de nieuwe generaties verwijten dat ze niet op dezelfde radicale en naïeve manier idealistisch zijn zoals zij dat vroeger waren. Ik denk dat de rechtshulpbeweging als geheel niet zozeer

minder idealistisch is geworden als wel van karakter veranderd is. Ze is bijvoorbeeld veel minder ideologisch geworden. In vroegere ideologische discussies rond zeer brede maatschappij-analyses, geïnspireerd door filosofen als Habermas en Foucault, werd de rechtshulp gezien als bondgenoot in de strijd voor radicale maatschappelijke hervormingen. In plaats daarvan is een veel realistischere en ook minder aanmatigende inschatting gekomen van wat het recht vermogt om de maatschappij iets beter te maken en wat individuele advocaten kunnen. Ik denk dat het verdwijnen van die ideologische ballast en die veel realistischere en bescheidener zelfopvatting een duidelijk voordeel is van de huidige sociale advocatuur.

Daarbij is de sociale advocatuur ook in andere opzichten realistischer en professioneler geworden. De beste manier om je cliënten te helpen en een bijdrage te leveren aan sociale rechtvaardigheid, is gewoon degelijk juridisch werk te leveren. De beste manier om dat langdurig vol te houden is niet jezelf helemaal op te offeren en tegen een minimuminkomen te werken terwijl je studiegenoten topinkomens verdienen, maar ervoor te zorgen dat ook de sociale advocatuur een redelijk inkomen kan opleveren. Idealisme hoeft niet altijd in strijd te zijn met je eigenbelang, integendeel, het is vaak langer vol te houden (en daardoor dus ook op termijn effectiever) als het in ieder geval gedeeltelijk parallel loopt met je eigenbelang. Idealistische activiteiten kunnen vaak ook gewoon leuk zijn, bijdragen aan je eigen ontplooiing, vrienden opleveren of, inderdaad, geld.

Wat voor de rechtshulpbeweging geldt, geldt ook voor andere maatschappelijke bewegingen. Het idealisme van tegenwoordig is minder ideologisch en fanatiek en veel realistischer dan dat van vroeger. Het is daardoor minder spectaculair, maar mijns inziens ook vaak effectiever. Dat lijkt me een vooruitgang.²

Bij dat realisme hoort ook dat maatschappelijke bewegingen het recht hebben ontdekt als belangrijk hulpmiddel om hun idealen dichterbij te brengen. Milieuorganisaties bereiken tegenwoordig evenveel in de rechtszaal als op straat. Het recht heeft immers veel idealen gedeeltelijk in regelgeving neergelegd. Het ideaal van behoud van biodiversiteit is in Europese regelgeving geïmplementeerd. De korenwolf en de zeggekorfslak worden soms effectiever beschermd via juridische middelen dan door politieke actie (hoewel een combinatie van beide meestal het beste werkt). Het is dan ook niet verwonderlijk dat tal van maatschappelijke bewegingen zich steeds meer tot het recht wenden.

Recht van de sterkste

Natuurlijk is het recht niet alleen maar mooi. Het beschermt vaak juist de sterkeren in de samenleving, het is een barrière voor maatschappelijke bewegingen. "De staat verdrukt, de wet is logen", vertaalde Henriëtte Roland Holst honderd jaar geleden de Internationale. Maar laten we die andere kant niet miskennen. Het recht is ook de neerslag van allerlei idealen en biedt daarom veel ruimte voor idealisme. Het recht heeft net als de staat een Januskop. Het heeft een potentieel om aan maatschappelijke

idealene gestalte te geven, maar is ook soms een instrument van machtsuitoefening en belangenbehartiging voor weinig idealistische groepen in de samenleving.

Voor een groot deel is het degelijke juridisch werk dat vereist is om dat potentieel van het recht volledig te benutten, weinig spectaculair. Wie groots en meeslepend wil leven, moet misschien niet in de juridische praktijk gaan werken. Maar wie zich zonder ideologische oogkleppen en een gezonde dosis realiteitszin voor zijn of haar idealen wil inzetten, kan zeker ook bij het recht terecht. **ID**

dr. W. van der Burg is hoogleraar Metajuridica aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg. Hij leidt daar een onderzoeksprogramma rond de rol van idealen in recht, moraal en politiek

Noten

¹Deze gedachte is bij zeer uiteenlopende auteurs terug te vinden, zoals Gustav Radbruch, Lon L. Fuller en Ronald Dworkin. Voor de relatie tussen recht en idealen zie Sanne Taekema, *The Concept of Ideals in Legal Theory*, diss. Tilburg 2000; zie ook diverse bijdragen in Wibren van der Burg en Frans W.A. Brom (red.), *Over Idealen*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1998.

²Vgl. hierover uitgebreid Wibren van der Burg, *De verbeelding aan het werk. Pleidooi voor een realistisch idealisme*, Kampen: Agora 2001.